

**GEOGRAFIYA TA'LIMIDA TALABALAR MUSTAQIL TA'LIMINI
LOYIHA ASOSIDA TASHKIL ETISHNING NAZARIY ASOSLARI**

Juraxujayev Davronxo'ja Daverxo'ja o'g'li

Samarqand davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

E-mail: ddjuraxujayev@gmail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada geografiya ta'limida talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini samarali tashkil etishda loyiha asosida o'qitish yondashuvining pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Kredit-modul tizimi sharoitida ushbu yondashuvning konstruktivistik, ijtimoiy-madaniy va tajribaviy ta'lim tamoyillari asosidagi nazariy jihatlar tahlil qilingan. Loyiha asosida o'qitishning talabalarda ijodiy va tanqidiy fikrlash, tadqiqotchilik hamda muammolarni mustaqil hal etish kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: geografiya ta'limi, mustaqil ta'lim, loyiha asosida o'qitish, loyiha metodi, konstruktivizm, tajribaviy ta'lim, tadqiqotchilik kompetensiyasi, makoniy tafakkur.

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО
ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ПРОЕКТОВ В
ГЕОГРАФИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ**

Журахужаев Давронхужа Даверхужаевич

Преподаватель Самаркандского государственного педагогического института

Аннотация. В данной статье освещены педагогические возможности проектного подхода к обучению в эффективной организации самостоятельной работы студентов в области географического образования. В условиях кредитно-модульной системы проанализированы теоретические аспекты данного подхода, опирающиеся на принципы конструктивистского, социокультурного и эмпирического (основанного на опыте) обучения. Раскрыто значение проектного обучения в развитии у студентов творческого и критического мышления, исследовательских навыков, а также компетенций самостоятельного решения проблем.

Ключевые слова: географическое образование, самостоятельная работа, проектное обучение, метод проектов, конструктивизм, эмпирическое обучение, исследовательская компетенция, пространственное мышление.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF ORGANIZING PROJECT-BASED INDEPENDENT LEARNING FOR STUDENTS IN GEOGRAPHY EDUCATION

Jurakhujaev Davronkhuja Daverkhuja ugli
Lecturer at Samarkand State Pedagogical Institute

Abstract. This article examines the pedagogical potential of the project-based learning approach in effectively organizing students' independent study in geography education. Within the framework of the credit-module system, the theoretical aspects of this approach grounded in the principles of constructivist, socio-cultural, and experiential learning are analyzed. Furthermore, the significance of project-based learning in fostering students' creative and critical thinking, research skills, and autonomous problem-solving competencies is demonstrated.

Keywords: geography education, independent study, project-based learning, project method, constructivism, experiential learning, research competence, spatial thinking.

Kirish. Zamonaviy oliy ta'lim tizimining transformatsiyalashuvi ta'lim jarayonining mazmuni, shakllari va metodlariga yangicha yondashuvni talab qilmoqda. Ayniqsa, kredit-modul tizimiga o'tish sharoitida talabaning mustaqil ta'lim faoliyati ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. Talaba o'quv materiallarini faqat auditoriya mashg'ulotlari orqali o'zlashtirib qolmasdan, mustaqil izlanish, ma'lumotlarni tahlil qilish, amaliy topshiriqlarni bajarish va o'z faoliyati natijalarini baholash orqali bilimlarini chuqurlashtirishi zarur [8, 10].

Geografiya ta'limida mustaqil ta'limning ahamiyati yanada yuqori hisoblanadi. Chunki geografik bilimlarni o'zlashtirish faqat nazariy tushunchalarni yodlash bilan cheklanmaydi. Talaba hududiy jarayonlarni tahlil qilishi, geografik ma'lumotlarni taqqoslashi, xaritalardan foydalanishi, statistik materiallarni qayta ishlashi va turli hududlarning rivojlanish xususiyatlarini mustaqil o'rganishi talab etiladi [7].

An'anaviy ta'lim metodikasida mustaqil ishlarning referat, konspekt yoki tayyor ma'lumotlarni qayta bayon qilish shaklida tashkil etilishi talabaning ijodiy va tanqidiy fikrlash imkoniyatlarini to'liq namoyon qilishiga har doim ham imkon bermaydi. Shu sababli mustaqil ta'limni real muammo va amaliy faoliyat bilan bog'laydigan loyiha asosida o'qitish yondashuvi alohida ahamiyat kasb etadi [3, 6].

Asosiy qism. Mustaqil ta'lim zamonaviy pedagogik jarayonning talaba shaxsini faol subyekt sifatida shakllantirishga yo'naltirilgan muhim tarkibiy qismidir. Bunda talaba tayyor bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki ma'lumotni izlovchi, tahlil qiluvchi, umumlashtiruvchi va amaliy faoliyatda qo'llovchi subyekt sifatida namoyon bo'ladi.

Mustaqil ta'limning mazmuni konstruktivistik yondashuv bilan chambarchas bog'liq. Konstruktivistik qarashlarga ko'ra, bilimlar shaxs tomonidan tayyor holda qabul qilinmaydi, balki mavjud tajriba, yangi axborot va faoliyat jarayoni asosida shakllantiriladi. Shu nuqtayi nazardan, talabaning mustaqil faoliyati uning bilimlarni chuqur va ongli ravishda o'zlashtirishida muhim omil hisoblanadi [6].

L.Vygotskyning ijtimoiy-madaniy nazariyasida ham ta'lim jarayonining ijtimoiy muhit va hamkorlik bilan bog'liqligi alohida ta'kidlanadi. Talabaning boshqa talabalar va o'qituvchi bilan hamkorlikda faoliyat olib borishi bilimlarni o'zlashtirish va murakkab vazifalarni hal qilish imkoniyatlarini kengaytiradi [1].

Shu sababli mustaqil ta'limni tashkil etishda individual izlanish bilan bir qatorda guruhviy loyiha, muammoli vaziyatlarni hal qilish, o'zaro fikr almashish va natijalarni himoya qilish kabi faol metodlardan foydalanish muhimdir.

Loyiha asosida o'qitish talabalarning muayyan muammo yoki mavzu ustida mustaqil va tizimli ishlashiga asoslangan ta'lim yondashuvidir. Mazkur metodning nazariy ildizlari J.Deweyning tajribaviy o'qitish konsepsiyasiga borib taqaladi. Ushbu yondashuvda bilimlar real hayotiy faoliyat jarayonida shakllanadi va amaliy tajriba orqali mustahkamlanadi [6].

Loyiha faoliyatida talaba odatda muammoni aniqlash, ma'lumotlarni izlash va saralash, ularni tahlil qilish, amaliy yechim ishlab chiqish hamda o'z natijasini taqdim etish bosqichlaridan o'tadi. Shu jihatdan loyiha metodi oddiy mustaqil topshiriqdan farq qiladi. Unda yakuniy natija bilan birga talabaning butun faoliyat jarayoni ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Loyiha asosida o'qitish talabaning quyidagi kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi [1, 2, 11]:

- muammoni mustaqil aniqlash;
- ilmiy va axborot manbalarini izlash;
- ma'lumotlarni saralash va tahlil qilish;
- tanqidiy va ijodiy fikrlash;
- mustaqil qaror qabul qilish;
- amaliy yechim ishlab chiqish;
- natijalarni vizual va og'zaki taqdim etish;
- o'z faoliyatini baholash va tahlil qilish.

Shu sababli loyiha asosida o'qitish mustaqil ta'limning mazmunini faqat topshiriqni bajarish darajasida emas, balki tadqiqotchilik faoliyati darajasida tashkil etish imkonini beradi.

Geografiya fani o'z mazmuniga ko'ra loyiha asosida o'qitish uchun katta imkoniyatlarga ega. Geografik jarayonlarning hududiy xususiyati, tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarning o'zaro bog'liqligi, xaritalash va statistik tahlilning mavjudligi talabalarning mustaqil tadqiqot olib borishi uchun qulay sharoit yaratadi.

Geografiya ta'limida loyiha topshiriqlari tabiiy geografiya, iqtisodiy va ijtimoiy geografiya, ekologiya, kartografiya va geografik axborot texnologiyalari bilan bog'lanishi mumkin [5, 9, 11].

Masalan, tabiiy geografiya doirasida talabalar shamollar, iqlimiy jarayonlar, tabiiy resurslardan foydalanish yoki mahalliy ekologik muammolar bo'yicha loyihalar ishlab chiqishlari mumkin. Bunday loyihalar orqali talabalar tabiiy jarayonlarning sabablarini aniqlash, ularni hududiy jihatdan tahlil qilish va amaliy takliflar ishlab chiqishni o'rganadilar.

Ijtimoiy-iqtisodiy geografiyada esa aholi sonining o'zgarishi, migratsiya, oziq-ovqat xavfsizligi, hududiy iqtisodiy rivojlanish, urbanizatsiya va boshqa muammolarni loyiha asosida o'rganish mumkin. Bunday topshiriqlar talabalardan statistik ma'lumotlar bilan ishlash, ularni taqqoslash va hududlar kesimida tahlil qilishni talab etadi.

Geografiya ta'limida loyiha ishlarining yana bir muhim jihati – kartografik va vizual vositalardan foydalanish imkoniyatidir. Xaritalar, diagrammalar, grafiklar va GIS texnologiyalari loyiha natijalarini ko'rgazmali ifodalashga yordam beradi. Natijada talabaning nafaqat nazariy, balki amaliy va texnologik kompetensiyalari ham rivojlanadi.

Loyiha asosida tashkil etilgan mustaqil ta'lim bir qator didaktik afzalliklarga ega [1, 3, 6].

Birinchidan, u talabaning ta'lim jarayonidagi faolligini oshiradi. Talaba tayyor ma'lumotni qabul qilish o'rniga muayyan muammoni o'rganish va uning yechimini izlash jarayonida faol ishtirok etadi.

Ikkinchidan, loyiha metodi nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash imkonini beradi. Geografik tushuncha va qonuniyatlar mavjud hududiy jarayonlarni o'rganish orqali amaliy mazmun kasb etadi.

Uchinchidan, loyiha faoliyati tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantiradi. Talaba ma'lumotlarni izlash, tanlash, tahlil qilish va umumlashtirish orqali ilmiy faoliyatning dastlabki ko'nikmalarini egallaydi.

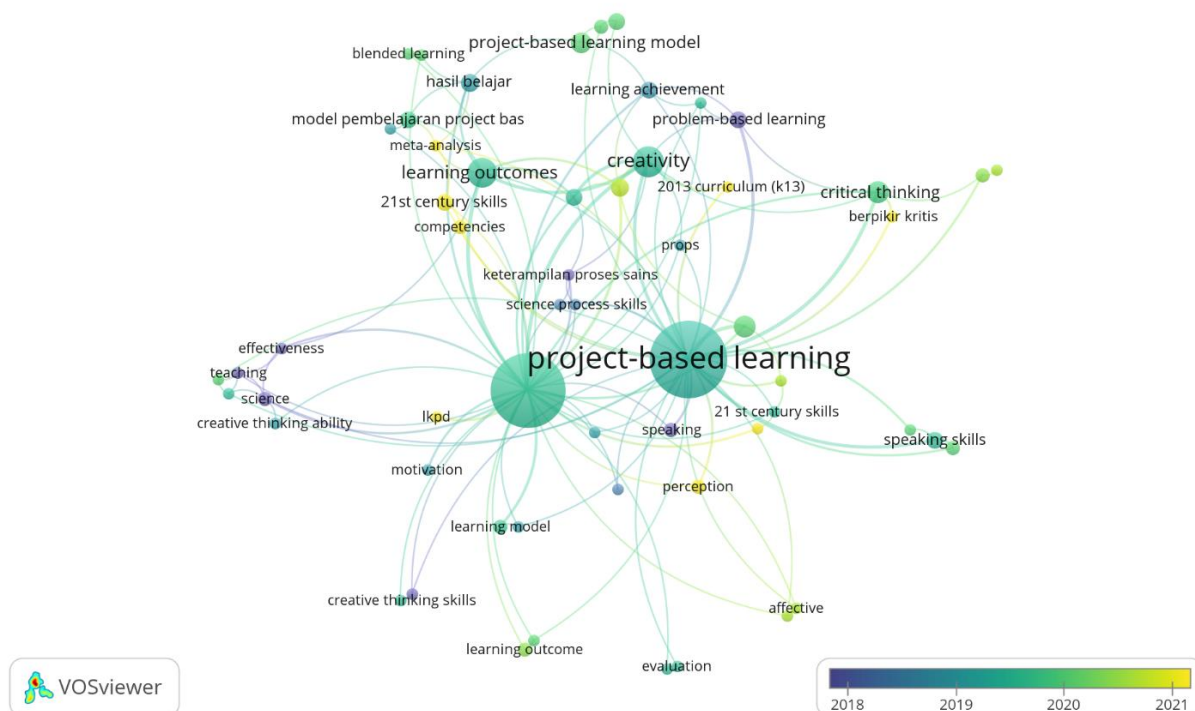
To'rtinchidan, loyiha ishlari talabalarda ijodiy va tanqidiy fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, muammoning bir nechta yechimi mavjud bo'lgan topshiriqlarda talaba mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Beshinchidan, loyiha faoliyati talabaning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantiradi. Loyihani himoya qilish, savollarga javob berish va boshqa talabalar fikrini tahlil qilish jarayonlari og'zaki va yozma muloqot ko'nikmalarini takomillashtiradi.

Loyiha asosida o'qitishning zamonaviy tadqiqotlarda keng o'rganilayotgani ushbu metodning ta'limdagi dolzarbligini ko'rsatadi. Mavjud ilmiy yondashuvlarda loyiha asosida o'qitish ijodkorlik, o'quv natijalarini yaxshilash, XXI asr

ko'nikmalarini shakllantirish va tanqidiy fikrlash bilan bog'liq holda tadqiq etilmoqda [3, 6].

Mazkur yo'nalish bo'yicha bibliometrik tahlillarda ham "creativity", "learning outcomes", "21st century skills" va "critical thinking" kabi tushunchalarning loyiha asosida o'qitish bilan yaqin aloqasi qayd etiladi (1-rasm).



1-rasm. Loyiha asosida o'qitish (Project-Based Learning) mavzusidagi global ilmiy tadqiqotlar kalit so'zlari tarmog'i (VOSviewer vizuallashtirishi).

Bu holat geografiya ta'limida loyiha asosida mustaqil ta'limni tashkil etish nafaqat mahalliy pedagogik tajriba, balki zamonaviy xalqaro ta'lim tendensiyalariga mos yondashuv ekanligini ko'rsatadi.

Geografiya ta'limida mustaqil ta'limni loyiha asosida tashkil etish talabani o'quv faoliyatini reproduktiv topshiriqlardan tadqiqotchilik faoliyatiga yo'naltirish imkonini beradi. Bunda asosiy e'tibor tayyor bilimni qayta bayon qilishga emas, balki muammoni anglash, axborot izlash, geografik tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarishga qaratiladi [8].

Shu bilan birga, loyiha metodining samaradorligi topshiriqlarning talabani tayyorgarlik darajasiga mosligiga bog'liq. Quyi bosqichdagi talabalar uchun nisbatan sodda va aniq yo'naltirilgan loyihalar, yuqori kurs talabalari uchun esa murakkab statistik, kartografik va tahliliy topshiriqlar ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, loyiha asosida mustaqil ta'limni tashkil etishda baholash mezonlarining aniqligi ham muhim ahamiyatga ega. Talaba loyiha natijasida undan qanday natija kutilayotganini oldindan bilishi, bajarilgan ishning mezonlar asosida baholanishi va o'z faoliyatini tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

Xulosa. Geografiya ta'limida talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini loyiha asosida tashkil etish zamonaviy oliy ta'limning faol, amaliy va kompetensiyaviy yondashuvlariga mos keluvchi samarali pedagogik strategiyalardan biridir. Mazkur yondashuv konstruktivistik ta'lim, ijtimoiy hamkorlik va tajribaviy o'qitish tamoyillariga tayanib, talabalarning bilimlarni mustaqil izlanish va amaliy faoliyat orqali shakllantirishiga imkon beradi. Loyiha asosida tashkil etilgan mustaqil ta'lim geografiyaning hududiy tahlil, kartografik modellashtirish, statistik ma'lumotlar bilan ishlash va amaliy muammolarni hal etish kabi xususiyatlari bilan uyg'unlashadi.

Mazkur jarayon talabalarda ijodiy va tanqidiy fikrlash, axborotni tahlil qilish, muammolarni mustaqil hal etish, geografik va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli geografiya ta'limida loyiha yondashuvini tizimli joriy etish talabalarning mustaqil ta'lim samaradorligini oshirish, amaliy-tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirish va ta'lim sifatini takomillashtirishning istiqbolli metodik yo'nalishlaridan biri sifatida baholanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Eswaran U. Project-based learning: Fostering collaboration, creativity, and critical thinking //Enhancing education with intelligent systems and data-driven instruction. – IGI Global Scientific Publishing, 2024. – C. 23-43.
2. Fitzgerald M. S., Palincsar A. S. Screech owls, Super Soakers, and school gardens //Phi Delta Kappan. – 2024. – T. 105. – №. 5. – C. 26-31.
3. Guo P. et al. A review of project-based learning in higher education: Student outcomes and measures //International journal of educational research. – 2020. – T. 102. – C. 101586.
4. Hynek P. Project-Based learning in geography //Current topics in Czech and Central European geography education. – Cham : Springer International Publishing, 2016. – C. 129-143.
5. Juraxujayev D.D. Geografiya fanlarini o'qitishning ayrim masalalari // Kognitiv va neyropedagogik tadqiqotlarning ta'lim amaliyotiga tatbig'i. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Samarqand viloyati PYMO'MM, 2024. – 659 b.
6. Kokotsaki D., Menzies V., Wiggins A. Project-based learning: A review of the literature //Improving schools. – 2016. – T. 19. – №. 3. – C. 267-277.
7. Naish M., Rawling E., Hart C. The enquiry-based approach to teaching and learning geography //Teaching geography in secondary schools: A reader. – 2002. – C. 63-9.
8. Novalia R. et al. Project-based learning: For higher education students' learning independence //Social Sciences & Humanities Open. – 2025. – T. 11. – C. 101530.

9. Xamroyeva F.A. Juraxujayev D.D. Geografiyada fanlararo integratsiya Uslubiy qo‘llanma //Samarqand: SamDU nashriyoti. – 2023. – T. 84.
- 10.Хамроева Ф.А., Давронова М.А.Қ., Намозов Ж.А. Мустақил таълимни ташкил этишда интерактив таълим технологиялардан фойдаланиш //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. 5. – С. 1199-1205.
- 11.Ярашев К.С., Джурахужаев Д.Д. Практическая значимость применения проектного метода в преподавании географии //Экономика и социум. – 2025. – №. 8 (135). – С. 845-848.